

**YAHYA KEMAL'İN ÇOK KATMANLI ŞİİR YAPISINI ÇÖZÜMLEMEDE İKİ
ANAHTAR TEM: ÖZLEM DUYGUSU VE KAINAT ALGISI***

Engin Yılmaz**

Özet

Bu incelemede, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önde gelen şairlerinden Yahya Kemal'in şiir dünyasını oluşturan yaygın temlerden "özlem duygusu" ve "kainat algısı" üzerinde durulmuştur. Yahya Kemal'in şiir dünyası anlam bakımından çok katmanlı bir yapı özelliği göstermektedir. Yahya Kemal'in şiirlerinde, "özlem duygusu" ve "kainat algısı"nın yoğun olarak işlenilmesinin yanında, "ufuk, medeniyet, sonsuzluk, deniz, gökyüzü, hareket, tarih, musiki" gibi temlerle/motiflerle de doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. İncelemede, Yahya Kemal'in -özellikle *Kendi Gökkubbemiz* adlı şiir kitabında-yarattığı çok katmanlı şiir yapısının anlaşılmasında bu iki temin (ve bu iki temle bağlantılı olan diğer temlerin) yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yahya Kemal Beyatlı, Katmanlı Şiir Yapısı, Özlem ve Kainat.

Abstract

In this review, the leaders in the Republican Period Turkish Literature poet Yahya Kemal's poetry of the world constitutes the common tem of the "sense of longing" and "perception of the universe" has been emphasized. Yahya Kemal's poetry world in terms of feature structures is a multi-layered. Yahya Kemal's poem, the "sense of longing" and "perception of the universe" next as intense, "the horizon, civilization, eternity, sea, sky, movement, history, music" such as tem with/motif in connection with a direct means. In review, Yahya Kemal's poem in the book-especially-created his own Gökkubbemiz structure to understanding the multi-layered poetry from these two (and the other in connection with these two tem tem of) place and importance has been highlighted.

Keywords: Yahya Kemal Beyatlı, Layered Poetry Structure, Longing and universe.

Bilindiği gibi Yahya Kemal, 1912 yılında Avrupa'dan Türkiye'ye döndükten sonra Türk şiirinde büyük bir yenilik yapar. Bu yenilik, sadece şiir sahasıyla sınırlı değildir. Şair hayata, tarihe, sanata, medeniyete ve insana başka türlü bakar, başka türlü görür. Yahya Kemal'in şiirlerinde insan ve cemiyet dinamiktir. Yahya Kemal'e bu dinamik görüşü kazandıran musiki duygusu, eski Türk şiiri ve Türk

* 2 Aralık 2008 Salı günü Hendek Ticaret Merkezi'nde tertip edilen "Ölümünün 50. Yılında Yahya Kemal'i Anma" başlıklı panelde sunulan bildirinin metnidir.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

tarihidir. Şair, idealisttir, maddeye değil ruha inanır². Yahya Kemal'in ruhu "çelikten kanatlı bir kuş gibi" göklere yükselir ve ufuktan ufka uçar. "Uçuş" şiiri insana bakışını anlatması bakımından kayda değerdir.

Hayata ve insana bu bakış tarzı Yahya Kemal'i fiil ve hareket ifade eden bir üsluba götürür. Yahya Kemal, Fikret'in şiirlerindeki uzun cümle yapısından, anjanbömanlardan, bol sıfat ve zarf kullanmaktan kaçınır; eskilerin "mısra-i berceste" dedikleri tarzda, bağımsız olarak tek başına değer ve anlam ifade eden dizeler kurar. Yahya Kemal, *Kendi Gökkubemiz* adlı şiir kitabında; yaklaşık olarak %67 oranında Türkçe/Türkçeleşmiş kelime, % 33 oranında da yabancı kökenli kelime kullanmıştır. Yahya Kemal'in bu şiir kitabını 74 yaşında ve 1956-1957 yıllarında hayatta iken ve kendi düşüncesine uygun olarak basıldığı düşünülürse, dönemine göre de oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullandığı anlaşılır. Nitekim 1951-1956 yılları arasında yayın yapan dönemin önde gelen gazetelerindeki Türkçe oranı yaklaşık %51, yabancı kökenli kelimelerin oranı ise %49'dur³.

Yahya Kemal'in şiirlerindeki insan tipleri, eski Türk edebiyatına ve medeniyetine hakim olan iki insan tipidir: *Akıncı* ve *rind*. Bu ikisi birbirinden farklı olmakla birlikte bir noktada birleşirler: *Dünyayı aşma*. Akıncıya da, rinde de ufukları aşma, sonsuzluk duygusu hakimdir. Yahya Kemal'in şiirlerinde en sık kullandığı kelime "ufuk"tur. "Ufuk, sonsuzluk, deniz, gökyüzü, hareket, akın, tarih, musiki" Yahya Kemal'in şiirlerinde sık sık görülen birbirine bağlı tem ve motiflerdir. Bunlar, Yahya Kemal'in "şiir dünyası"nı oluşturur⁴.

Şiirlerini yazarken bir kuyumcu titizliği ile çalışan, sabırla "şiir işçiliği" yapan Yahya Kemal'in şiir örgüsüne hakim olan duygu ve tasavvur nedir?Yahya Kemal'in şiir dünyasını anlamamızda anahtar rolü olan iki kavram üzerinde durmak istiyorum: **1. Özlem duygusu, 2. Kainat tasavvuru.**

1. Özlem duygusu: Şairin şiirlerinde "özlem duygusu" son derece yoğundur. Kanımca, özlem/hasret duygusunun şairin şiirlerine bu kadar sirayet etmesi üç sebebe bağlanabilir: **i) Annesini kaybetmesi:** Şairin, çok küçük yaşta annesini kaybetmesi ve bunun yaşattığı psikolojik travmanın ömrü boyunca sürdüğünü biliyoruz. Bilindiği gibi şair, 1897 Eylülünde, yani daha 13 yaşında iken hassas bir kadın olan annesi Nakiye Hanım'ı veremden dolayı kaybetmiştir. En sevdiği varlık olan annesinin ölümü, şairin sadece hayatını değil, ileride yazacağı şiirlerini de derinden etkilemiş, ömür boyu sürececek bir vicdan azabına yol açmıştır⁵. **ii)**

² Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergah Yay., 1. Baskı, 1987, İstanbul, ss. 254-255

³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., 4. Baskı, Ankara, 2007, ss. 56

⁴ Mehmet Kaplan, age, ss. 255

⁵ Yahya Kemal, annesinin ölümüyle yaşadığı bu dayanılmaz acıyı hatıralarında şöyle anlatmıştır: "O anda ölmek, intihar etmek istiyordum. Bu müthiş yokluğa, bu derin acıya tahammül edemiyordum. Bir deliyi tutar gibi, sımsıkı tutuyorlardı" Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul, 1973, ss. 8

İnsana bakış tarzı: Şaire göre sonlu bir varlık olan insanı sonsuzluğa müteveccih hale getiren yanı bir “ruh”a sahip olmasıdır. Ruh da; “maddeden manaya”, “darlıktan genişliğe”, “alçaktan yükseğe/yukarıya” hareket etmeye “memur”dur. Varlık sonlu iken, ruh sonsuzdur. Ruh şairin deyişiyle “daimi bir uçuş” halindedir, “hür gökte, hür denizde, hür ufuklarda”. **ii) Yahya Kemal’in (ve neslinin) derin bir “yıkılış psikolojisi” içinde olması** (Tanpınar’ın deyişiyle “inkıraz medeniyeti”nin mümessilleri olması; Yahya Kemal’in kendi deyimi ile “sukut devri”nin yaşayanları olması): Şair eski Türk medeniyeti ile hâldeki hayat karşısında alınan tavır ve edebiyat arasındaki irtibatları derinliğine araştırmış ve incelemiştir. 1884 yılında Üsküp’te doğan şairin yaşadığı dönem, son derece çalkantılı ve kederli bir dönemdir. Yahya Kemal, “1918” adlı şiirinde Mütareke’nin yarattığı sosyal sarsıntıyı şöyle dile getirmiştir: “Kalanlar ortada genç, ihtiyar, kadın, erkek/Harab olup yaşıyor tali’in azabıyla/vatanda düşmanı seyretmek ıztırabıyla”⁶.

Şair, özlem duygusunu şu boyutlarıyla ele almıştır: **i) Sonsuzluk Özlemi** (iştihak): Ruh bu dünyadan ve içinde bulunduğu beden kafesinden sıkılır, daima “vüs’at”i; zaman ve mekan planında “genişliği, derinliği ve yüksekliği” arzular. Bu itibarla ruh, maddeden manaya, darlıktan genişliğe, sığıltan derinliğe, alçaktan yükseğe doğru hareket eder. **ii) Anne özlemi:** Bilindiği gibi şair, 1897 Eylülünde, daha 13 yaşında iken son derece hassas bir kadın olan annesi Nakiye Hanım’ı veremden dolayı kaybetmiştir. En sevdiği varlık olan annesinin ölümü, şairin sadece hayatını değil, ileride yazacağı şiirlerini de derinden etkilemiştir. Annesinin öldüğü gün duyduğu büyük acıyı ömrünün sonuna kadar yaşayan ve annesinin gasil işlemlerinden sonra gördüğü yüzündeki o son ifadeyi hiç unutamayan şair, “Ufuklar” şiirinde bu duygularını çok etkileyici bir şekilde ifade etmiştir: “Annemin na’sını gördümdü/Bakıyorken bana sabit ve donuk gözlerle/Acıdan çıldıracaktım/Aradan elli dokuz yıl geçti/Ah o sabit bakış el’an yaradır kalbimde”⁷. **iii) Ev Özlemi:** Yahya Kemal, aslında şiirlerine hiç yansıtmadığı, ömrünün sonuna kadar bir kadının sıcaklığıyla dolu olan “ev”in özlemini çekmiştir. Çok sevdiği Celile Hanımla da evlenmekten son anda vazgeçen şairin, belki de bir daha evlenmeyi hiç düşünmediği söylenebilir. Bu yüzden, hep kiralık evlerde, otellerde, pansiyonlarda düzensiz bir hayat sürmek zorunda kalmıştır. Hayatının son demlerinde ise, Park Otel’e yerleşmiş ve burayı biraz olsun benimsemiştir. Nitekim, annesinin ölümü üzerine babası İbrahim Naci Bey’in yeniden evlenmesi ve annesinin hatıralarıyla dolu olan evlerini kiraya vermesi şairin “evsizlik psikolojisi”nin yoğun etkisine daha o dönemler girdiğini göstermektedir⁸. **iv) İstanbul Özlemi:** İstanbul, Yahya Kemal’in şiirlerinde “aşk” ve “özlem” duygularının kesiştiği bir temadır. Öyle ki, “Erenköyü’nde Bahar” veya “Bir Tepeden” şiirlerinde asıl sevilenin İstanbul mu, yoksa bir canan mı olduğunun kesin kararını vermek zordur. Nitekim, Beşir Ayvazoğlu’nun yerinde

⁶ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, MEB Yay., İstanbul, 1989, “1918”, ss. 73

⁷ Yahya Kemal, age, ss. 89

⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal “Eve Dönen Adam”*, Kapı Yay., İstanbul, 2008, ss. 164

tespitiyle, Yahya Kemal'in "İstanbul'un dışında yaşanmış veya yaşanabilecek bir aşk düşünemediği" söylenebilir⁹. Bunun yanında, Eski İstanbul'u semt semt gezmek ve izlenimlerini/duygularını yazılarında/şiiirlerinde dile getirmek, şairin adeta en büyük zevkidir. Nitekim *Kendi Gökkubbemiz*'de İstanbul'daki semt adlarından yararlandığı "İstinye", "Maltepe", "Fenerbahçe", "Koca Mustapaşa", "Moda'da Mayıs", "Erenköyü'nde Bahar", "İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar", "Atik-Valde'den İnerken" şiiirleri, şairin bu konudaki duyarlılığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. v) *Geçmişe Özlem*: Yukarıda ifade ettiğimiz, yaşadığı devrin ağır tarihi ve sosyal şartlarından kaynaklanan bir "yıkılış psikolojisi" içindeki şairimiz, maziye özlemle yad eder, akıncı ruhuna büyük saygı duyar. Nostaljinin yoğun olduğu şiiirlerinde bir iç sıkıntısı olmakla birlikte, şairin kendisine Türk tarihini ve Türk medeniyetini şiiir planında yeniden canlandırma misyonunu yüklediği görülür.

2. Kâinat tasavvuru: Yahya Kemal'in "kainat tasavvuru" iç içe geçmiş, birbiri arasında geçişkenliğin şiiir tekniğinde başarıyla kullanıldığı, ritmik öğelerin ve özgün anlamlandırmaların kolaylaştırıldığı çok katmanlı bir yapı özelliği göstermektedir. Kanımca Yahya Kemal, şiiirlerinde -yoğun olarak- iç içe geçmiş dört kâinat imgesi işlemiştir: i) *Küçük Kâinat (ben)*: Yahya Kemal, şiiirlerinin temelini "ufukları aşma" hevesinde, "realitenin zincirlerini" kırma peşinde olan kendi "ben"ini koymuştur. Yahya Kemal'in ruhuna "bu vatan dar görünür", daima "başka sefer, başka ufuklar" arar. Bu ben öyle bir "ben"dir ki, yer yer "aşk, neşe, coşkunluk, yaşama sevinci" içinde iken, yer yer "eski Türk tarihinin şaşaalı mazisine özlem duyan" bir ben halini almakta, yer yer de sonsuzluğa gidişte önemli bir dönüm noktası olan "ölüm ve hüznle kol kola girmiş" bir bene dönüşmektedir. Bu "küçük kainat" ile ilgili duygusal aksiyonlar, değişimler, pişmanlıklar, ruhsal tespitler; kısaca "duyuş" ve "düşünüş"ler, şair tarafından cömert bir şekilde okurla paylaşılmaktadır. **Örnekler***: "Annemin na'sını gördümdü/Bakıyorken bana sabit ve donuk gözlerle/ Acıdan çıldıracaktım/ Aradan elli dokuz yıl geçti/ Ah o sabit bakış el'an yaradır kalbimde" (Ufuklar, s. 89); "Sevdiklerim göçüp gidiyorlar birer birer/Ay geçmiyor ki almayayım gamlı bir haber/Kalbim zaman zaman bu haberlerle burkulu/Zihnim düşünceden dağınık gözlerim dolu" (Duyuş ve Düşünüş, ss. 102); "Yarab! Hele kalp ağrıları durdu diyordum" (Ses, s. 125); "Her lahza bir alev gibi hasretti *duyduğum/Kalbimde* vardı Byron'u bedbaht eden melal/*Duydum* akıncı cedlerimin ihtirasını/Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı/*Sezdim* bir aşına gibi, heybetli hüznünü" (Açık Deniz, ss. 8-9); "Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul/Görmedim gezmediğim sevmediğim hiçbir yer" (Bir Başka Tepeden, ss. 15); "Haz ve duyguyla Atik-Valde'de bir gün yaşadık" (Ziyaret, ss. 27); "Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neşesiz/Yurdun bu iftarından uzak kalmanın

⁹ Beşir Ayvazoğlu, age, ss. 36

* Örnekler, Yahya Kemal'in *Kendi Gökkubbemiz* (MEB Yay., İstanbul, 1989) adlı şiiir kitabından alınmıştır.

gamı/Hadsiz yaşattı ruhuma bir gurbet akşamı/Az çok ferahladım...” (Atik-Valde'den İnen Sokakta, ss. 29); “İstanbul ufuktan/Simasını göstermeden önce/Kalbimde görüldü/Son yıllarım artık/Geçsin o tahayyüllerimin çerçevesinde” (İstanbul Ufuktaydı, ss. 63); “Cihan ve ben değiliz artık eski halette” (Yol Düşüncesi, ss. 77). **ii) Gerçek (reel) Kainat (tabiat):** Bütün büyük sanatçılarda olduğu gibi Yahya Kemal'de de yoğun olarak “marazi hassasiyet duygusu” vardır. Bu çerçevede şair, çevresine, tabiata kayıtsız kalamaz. “Dağ, deniz, yıldız, gök yüzü” şiirlerinde sıkça rastlanan imgelerdendir. **Örnekler:** “Yaklaştığın tabiatı günlerce seyre dal” (Geçiş, ss. 98); “Hür ufuklarda donanmış iki yüz pare gemi/Yeni doğmuş aya baktıkları yerden geliyor” (ss. 7); “Şekvanı dinledim, ezeli muztarip *deniz!*” (Açık Deniz, ss. 10); “Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan” (Akıncı, ss. 16); “Benzetmek olmasın sana *dünyada* bir yeri/Eylül sonunda böyledir İsviçre *gölleri*” (Siste Söyleniş, ss. 20); “Yüce *dağlar* gibidir gördüğü iş Türk oğlu!” (Hayal Beste, ss. 32); “*Denizden* ve *dağdan* gelen hüznü kandık/*Bulutlar* dağılsın, bahar olsun artık/*Güneş* doğmadan mavileşmiş Boğaz'dan” (Mevsimler, ss. 39); “Çağlayanlar dökülür yüksekte/Çeşmelerden su akar rengarenk” (Fenerbahçe, ss. 55); “Artıyor gökyüzünde yıldızlar” (Maltepe, ss. 58); “Ruh ufuksuz yaşamaz/Dağlar ufkunda mehabet/Ova ufkunda huzur/Deniz ufkunda teselli duyulur” (Ufuklar, ss. 88). **iii) Mecazi (kurmaca) Kainat:** Yahya Kemal, şiirlerinde kurmaca bir dünya yaratarak, fantastik/destansı bir atmosfer yakalamayı başarmıştır. Bunu hem “rüya, hulya” gibi düşsel imajlar oluşturarak; hem (hitap, ünlem, yansıma kelime, yineleme, dize içi/dizeler arası uyum) ritmik değer taşıyan dil kullanımları ile; hem de imgelere sözlüklerde mevcut olmayan ikincil (mecazi) anlamlar vererek (örneğin rıhtım'ın sözlük anlamı 'deniz ve karayı birbirine bağlayan yer' iken, şair 'yaşamla ölüm arasında bir geçiş noktası' anlamı vererek reel kainattan düşsel (fantastik kainata) geçişi sağlamıştır) başarmıştır. **Örnekler:** “Mevsim iyi, kainat iyiydi/Yıldızlar o yanda biz bu yanda/Huyla gibi hoş geçen zamanda/Sandım ki güzelliğin cihanda/Bir saltanatın güzelliği idi” (Erenköy'ünde Bahar, ss. 130); “*Rüya* gibi bir akşamı seyretmeye geldin” (Bir Tepeden, ss. 14); “Bin atlı o gün *dev* gibi bir orduyu yendik” (Akıncı, ss. 17); “*Hulyama* bir eza gibi aksetti bir daha” (Siste Söyleniş, ss. 21); “Sanki halkın uyanık gördüğü *rüya* idi” (İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar, ss. 22); “Gönlüm isterdi ki mazini diriltin san'at/Sana tarihini her lahza *hayal* ettirsin” (Hayal Beste, ss. 33); “*Uykumda* bütün bir gece Körfez'deyim artık” (Kar Musikileri, ss. 41); “Gözlerden uzaklaşınca dünya/Bin bir geceden birinde guya/Başlar *rüya* içinde *rüya*” (Akşam Musikisi, ss. 50). **iv) Öte Kainat (mistik alem):** Hayatı birey ve millet boyutuyla bu kadar sorgulayan bir şairin ölümü derinlemesine irdelememesi düşünülemez. Yahya Kemal, sonsuzluğa, annesine, sevdiklerine, maziye duyduğu özlem yanında sonsuzluğa giden yolun bir sonundan, yani ölümden geçtiği gerçeğini çok iyi kavramış ve “ahiret/ölüm” gibi mistik temleri “ruh, ufuk, sonsuzluk” vb. imgeler çerçevesinde, özellikle *Kendi Gökkubemiz'in* “Yol Düşüncesi” bölümündeki şiirlerinde yoğun olarak işlemiştir. Yahya Kemal'in “ruh tasavvuru”nun İslami öğretisi tarafından belirlenmiş sınırlarda olduğunu

söylemek mümkündür: “Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya/Ruh öyle yolların uyanılmaz bir uykuya”. Nitekim, Yahya Kemal’in şiirlerinde toplam 61 defa geçen “ruh” kelimesi, en fazla yinelenen kavram olma özelliğini taşımaktadır. “Ufuk” kelimesi de şiirlerde toplam 54 defa geçmektedir. Bu yoğunluk, bizi Yahya Kemal’in “ruh”a ve “ruhun ölümsüzlüğü”ne inandığı sonucuna varmamızı sağlayan önemli bir göstergedir¹⁰. **Örnekler:** “Çok şükür *Tanrı’ya*, gördüm, bu saatlerde yine/Yaşıyanlarla beraber bulunan *ervahı*” (Süleymaniye’de bayram Sabahı, ss. 7); “*Cennette* bugün gülleri açmış görürüz de” (Akıncı, ss. 17); “*Dünyaya veda ettik* atıldık dolu dizgin” (Mohaç Türküsü, ss. 19); “Allah’a giden yolda meleklerle karıştık” (Mohaç Türküsü, ss. 19); “Biz bahçedeyiz şimdi *şehitlerle* beraber” (Mohaç Türküsü, ss. 19); “Bu musikiyi, O, son kudretiyle parlattı/Ölünce, ülkede bir muhteşem güneş battı” (Eski Musiki, ss. 35); “Yaşamak zevki nedir bilmez *ölüm*den korkan” (O Rüzgar, ss. 36); “*Gelmek’çün ikinci bir hayata*/Bir gün dönüş olsa ahiretten” (Bedri’ye Mısralar, ss. 59); “Cihana bir daha gelmek hayal edilse bile/Avunmak istemeyiz böyle bir teselliyle” (Rindlerin Akşamı, ss. 86); “Eğer mezarda, şafak sökmeyen o zindanda” (Yol Düşüncesi, ss. 78).

3.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., 4. Baskı, Ankara, 2007
Ayvazoğlu, Beşir, *Yahya Kemal “Eve Dönen Adam”*, Kapı Yay., İstanbul, 2008
Beyatlı, Yahya Kemal, *Kendi Gökkubbemiz*, MEB Yay., İstanbul, 1989
-----, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul, 1973
Kahraman, Alim, *Yahya Kemal Beyatlı*, Kaynak Yay., İstanbul, 2008
Kaplan, Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergah Yay., 1. Baskı, 1987, İstanbul.
Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal*, Dergah Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2005

¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, age, ss. 414